

POZNÁMKY

FAŠISTICKÉ REPRESÁLIE V PRIEBEHU 2. SVETOVEJ VOJNY NA SLOVENSKU A ICH DÔSLEDKY NA SLOVENSKÚ SPOLOČNOSŤ

Mgr. et Mgr. Adrián **SIPKO**, PhD.

ÚVOD

Fašistické represálie na území Slovenska sa uskutočnili predovšetkým v súvislosti s potlačením Slovenského národného povstania (ďalej len „SNP“). SNP vypuklo 29. augusta 1944 ako zjednotené ozbrojené vystúpenie slovenského odboja proti fašistickej vláde Jozefa Tisa a ako výraz odporu proti obsadeniu Slovenska nemeckou armádou.

V roku 1939 Adolf Hitler ponúkol slovenským predstaviteľom vznik samostatného Slovenska ako nemeckého satelitu, alebo rozdelenie územia Slovenska medzi Maďarsko, Nemecko a Poľsko. Predstavitelia Hlinkovej slovenskej ľudovej strany (ďalej len „HSLŠ“) si vybrali prvý variant. Už v priebehu roku 1940 slovenský minister zahraničných vecí F. Ďurčanský začal hľadať diplomatické cesty ako dosiahnuť, aby sa zo Slovenska stal neutrálny štát. Tieto snahy však Adolf Hitler rázne prerušil. Po následných salzburských rokovaníach v júli 1940 Hitler Tisovi nadiktoval vládne zmeny, ktoré viedli k nástupu radikálnych fašistických síl okolo Vojtecha Tuku a aplikácii nemeckého vzoru na slovenské podmienky. Predovšetkým išlo o aplikáciu rasových zákonov, zavedenie vodcovského systému a potláčanie opozície. Na perzekúcii opozície a deportáciách židovského obyvateľstva sa podieľala predovšetkým Hlinkova garda (ďalej len „HG“), ktorá bola dobrovoľnou polovojenskou organizáciou Hlinkovej slovenskej ľudovej strany. HSLŠ bola jediná oficiálna politická strana na Slovensku. Ostatné politické strany sa s ňou buď museli zlúčiť, alebo boli zakázané v záujme deklarovanej stability a prosperity štátu. Takto bola napríklad zakázaná Slovenská národná strana, a to aj napriek tomu, že podobne ako HSLŠ sa dlhodobo usilovala o autonómiu Slovenska.

Slovensko sa ako nemecký satelit zúčastnilo na vojenskom útoku na Poľsko (september 1939) a ťažení proti Sovietskemu zväzu (jún 1941). Verejnosť bola vystavená pôsobeniu propagandy, ktorá mala obyvateľstvo presvedčiť o správnosti fašistickej ideológie a prospešnosti vojenskej agresie voči krajinám susediacim so Slovenskom na severe a východe, čiže voči Poľsku a Sovietskemu zväzu.

Pod vplyvom propagandy sa spočiatku väčšina slovenského obyvateľstva stávala k uvedeným zmenám a fašistickej ideológii neutrálne. Proti slovenskému fašistickému režimu aktívne vystupovala komunistická a demokratická opozícia napojená na protifašistické centrály v Moskve a Londýne, predovšetkým vydávaním a distribúciou letákov. Komunistická strana Slovenska (ďalej len „KSS“) síce už v marci 1942 v oblasti Humenného založila prvú partizánsku skupinu P. Boroša, ktorá však bola po necelých dvoch mesiacoch zlikvidovaná Hlinkovou gardou. Tieto tzv. jánošíkovské skupiny ešte nenachádzali výraznejšiu podporu u obyvateľstva.

POZNÁMKY

Časom však nespokojnosť slovenského obyvateľstva s fašistickým režimom narastala. Verejnosť si uvedomovala, že táto vojna do ktorej ich slovenská vláda zatiahla, nie je vôbec prospešná pre Európu a pre Slovensko ako to bolo oficiálne deklarované. Vládla nespokojnosť s rozmáhajúcim sa klientelizmom a korupciou. Demobilizovaní slovenskí vojaci, ktorí sa vracali z bojov na východnom fronte šíрили svoje negatívne skúsenosti zo správania nemeckých jednotiek voči civilnému obyvateľstvu a vojenskými zajatcom. Na samotnom východnom fronte sa množili dezercie slovenských vojakov ako výraz nesúhlasu s drastickým zaobchádzaním s civilistami a vojenskými zajatcami zo strany nemeckých síl. Po úteku dvoch Slovákov židovskej národnosti, Rudolfa Vrba a Alfréda Wetzlera, z koncentračného tábora Osvienčim preniklo na verejnosť svedectvo o tom, že koncentračné tábory nie sú sústreďovacie strediská ako to tvrdila propaganda, ale masovo vyvražďovacie komplexy. Veliťské kádre slovenskej armády si zasa uvedomovali, že hitlerovské Nemecko nie je schopné poraziť Spojencov.

V decembri 1943 sa komunistické a demokratické odbojové prúdy zjednotili s antifašistami v slovenskej armáde. Prijali Vianočnú dohodu, na základe ktorej vznikla povstalecká Slovenská národná rada a začali sa koordinované aktivity namierené proti klérofašistickej vláde. Silnelo predovšetkým partizánske hnutie. Koncom augusta 1944 partizáni obsadili Ružomberok, zastavili prácu v tamojšej zbrojovke a prerušili železničnú trať v údolí Váhu. Zároveň partizáni zaútočili na nemeckých vojakov ubytovaných v kasárňach v Martine. S týmito a ďalšími partizánskymi akciami si Tisova vláda nevedela poradiť, preto požiadala o pomoc Nemcov. Nemecké vojská vstúpili na územie Slovenska 29. augusta 1944. Kvôli rýchlemu pohybu Nemcov, boli slovenské vojenské jednotky na západnom a východnom Slovensku odzbrojené.

Na odpor sa postavili jednotky na strednom Slovensku s centrom v Banskej Bystrici. Územie Slovenska sa tak rozdelilo na dve časti – Slovenskú republiku okupovanú Nemeckom a povstalecké územie, kde sa nachádzali dve tretiny obyvateľov.

Obrázok 1: Situácia v prvých dňoch Slovenského národného povstania

POZNÁMKY

V Banskej Bystrici na Skuteckého ulici mala svoje sídlo Slovenská národná rada ako reprezentantka protifašistických síl. Po dvoch vyhlásených mobilizáciách dosiahol počet povstaleckých vojakov 60 000. Rozsahom sa takto SNP stalo druhým najväčším protifašistickým povstaním v Európe. Zásobovanie benzínom, muníciou a zdravotníckym materiálom zabezpečovali sovietske lietadlá vzdušným mostom na letisko Tri duby pri Sliachi. Povstalci odolávali nemeckej presile dva mesiace do 27. októbra 1944. Po dobytí Banskej Bystrice povstalci ustúpili do hôr a prešli na partizánsky spôsob boja. V tejto forme pokračovali v ozbrojenom odpore až do príchodu Červenej armády a 1. československého armádneho zboru.

Nemecké zložky za asistencie slovenských fašistických orgánov sa počas potláčania SNP na povstaleckom území aj mimo neho dopúšťali masových vrážd a teroru proti civilnému obyvateľstvu aj zajatcom. Z hľadiska vtedajšieho aj súčasného medzinárodného práva sa tieto aktivity klasifikujú ako vojnové zločiny.

1 JEDNOTKY PODIEĽAJÚCE SA NA REPRESÁLIÁCH

Keď nacistické vojská začali 29. augusta 1944 okupáciu územia Slovenska, v ich tle postupovali bezpečnostné zložky, ktorých úlohou bola pacifikácia okupovaných území.

Z nemeckých zložiek sa na represáliách podieľali:

- Sicherheitspolizei – Sipo (Bezpečnostná polícia),
- Sicherheitsdienst – SD (Bezpečnostná služba) – rozvedka a kontrarozvedka nacistickej strany,
- Geheime Staatspolizei – Gestapo (Tajná štátna polícia).

Sipo a SD po príchode na Slovensko vytvorili dve **špeciálne protipartizánske jednotky** – Abwehrgruppe 218 s krycím názvom **Edelweiss** a Stíhací zväz Juhovýchod – Stíhacia skupina Slovensko s krycím názvom **Jozef**. Jednotka Edelweiss sa sformovala v Nemcami okupovanej Žiline koncom septembra 1944. Založil ju SS-Sturmbannführer (major) Erwin Thun von Hohenstein. Jednotka pozostávala zo štyroch samostatných častí:

- 50-členného nemeckého oddielu,
- 50-členného kozáckeho oddielu (zloženého z ukrajinských fašistov, veliteľ Berlizov),
- 50-členného kaukazského oddielu (zloženého zo sovietskych moslimov, veliteľ Chan),
- 130-členného slovenského oddielu (veliteľ kapitán Ladislav Nižňanský).

Príslušníci Edelweissu operovali predovšetkým na strednom a čiastočne na západnom Slovensku. Jeho úlohou bola likvidácia formujúcich sa partizánskych skupín a trestanie obyvateľstva za spoluprácu s domácim odbojom. Preoblečení za partizánov a komunikujúci s obyvateľstvom v slovenčine alebo ruštine prenikli medzi slovenských partizánov, ktorých potom nepripravených a zaskočených náhle zlikvidovali, alebo zajali.

Zároveň vystupovali ako falošné provokatérske partizánske oddiely, ktoré mali za úlohu dezorientovať miestne obyvateľstvo a diskreditovať partizánske hnutie. V partizánskych odevoch alebo uniformách Červenej armády prichádzali do podhorských oblastí, vystupovali ako partizáni, dopúšťali sa lúpeží, násilností a vražd a odišli do lesov. Zároveň získavali informácie o pobyte partizánov a o ich podporovateľoch z radov civilného obyvateľstva.

Počas svojej existencie Edelweiss podnikol približne 50 protipartizánskych akcií, kde zabil okolo 300 a zajaľoval približne 600 partizánov a civilistov. Aktivity Edelweissu proti civilnému obyvateľstvu vyvrcholili v januári a februári 1945 vypálením obcí Kľak a Ostrý Grúň, v ktorých príslušníci jednotky Edelweiss zavraždili 146 ľudí, a zmasakrovali 18 židovských civilistov skrývajúcich sa v obci Kšinná.

Protipartizánska jednotka **Jozef** sa sformovala v Bratislave 10. septembra 1944. Bola zložená predovšetkým zo slovenských a českých Nemcov. Jej veliteľom bol SS-Obersturmführer (nadporučík) Werner Pawlofski. Dôležitou podmienkou začlenenia do jednotky bola plynulá znalosť slovenčiny alebo češtiny. Koncom októbra sa štáb a dve čaty presťahovali do Trenčianskych Teplíc, odkiaľ podnikali protipartizánske akcie do vzdialenosti 60 – 70 km. Jednotka brala aj zajatcov, ktorých neskôr vypočúvali, a potom odovzdávali príslušníkom SD v Trenčíne. S pomocou rôznych agentov, kolaborantov a provokatérov sa dostávali členovia jednotky Jozef k partizánom a ich pomocníkom, ktorých potom likvidovali. Najznámejšie vyhladzovacie akcie jednotka uskutočnila v Trenčianskych Tepliciach, v obciach Prlov, Šípové a Zvolenská Nimnica.

Gestapo na Slovensku pôsobilo už od roku 1939 v podobe troch poradcov ministra vnútra. Pomohli zriadiť Ústredňu štátnej bezpečnosti (ďalej len „ÚŠB“) v Bratislave, ktorá bola spravodajským a najvyšším policajným orgánom štátu a vo svojej činnosti kopírovala Gestapo. Po vypuknutí povstania na základe pozvania slovenskej vlády Gestapo začalo oficiálne pôsobiť na celom území Slovenska. Vytvorilo si tu úradovne a väznice. Hlavnými centrálnymi Gestapa boli úradovne v Bratislave (na Palisádach) a v Prešove (na dnešnej Masarykovej ulici), ďalšími aktívnymi úradovňami bol kaštieľ v Mošovciach pri Martine a hrad Stará Ľubovňa. Hneď po príchode na Slovensko začalo Gestapo masovo zatýkať a vypočúvať. Zamerali sa na odbojárov, možných sympatizantov odboja a Židov. Zatýkali a vypočúvali však aj príslušníkov ÚŠB, keď nadobudli dojem, že si málo plnia svoje povinnosti. Vypočúvanie malo často formu bitia a sadistického mučenia. Masové zatýkanie slovenských antifašistov zasiahlo predovšetkým Bratislavu, odkiaľ boli stovky ľudí po vypočúvaní prevezení do koncentračných táborov v Rakúsku.

Zo slovenských zložiek sa na represáliách zúčastňovali:

- Ústredňa štátnej bezpečnosti – ÚŠB,
- Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy – POHG,
- Heimatschutz – HS (domobrana) – ozbrojené zložky nemeckej menšiny na Slovensku.

POZNÁMKY

Hlavné centrá **Ústredne štátnej bezpečnosti** boli v Bratislave a Prešove. V Bratislave ako objekt na vypočúvanie zatknutých slúžila vila na Vlčkovej ulici. Na čele ÚŠB stáli Jozef Mišík, neskôr Peter Starinský. Po vypuknutí SNP sústredila Ústredňa štátnej bezpečnosti 250 hlavných politických väzňov z väzení v Bratislave, Nitre a Leopoldove vo väznici Krajského súdu (Justičný palác) a odovzdala ich Gestapu. Po výsluchoch, vo februári 1945, boli väzni v kolóne vojenských nákladných áut prevezení do koncentračného tábora v Mauthausene. Väčšina z väzňov zomrela pri útoku amerických stíhačiek, ktoré sa domnievali, že útočia na kolónu prevážajúcu nemeckých vojakov.

Pohotovostné oddiely Hlinkovej gardy vznikli po vypuknutí SNP v rámci Hlinkovej gardy. Ich cieľom bolo bojovať proti povstalcov, odbojárom a partizánom. Celkový počet príslušníkov POHG bol 5 000 osôb. Príslušníci POHG sa dokázateľne podieľali na zavraždení približne 4 000 ľudí, tiež na deportáciách do koncentračných táborov a drastických výsluchoch odbojárrov. Spôsob výsluchov členov POHG dokumentuje príklad študenta architektúry Mirka Nešpora, ktorého mŕtve telo bolo po vypočúvaní plné krvavých podliatin, rán po horiacich cigaretách a na krku malo hlbokú ryhu od škrtidla. Medzi najznámejšie akcie Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy patrí účasť na brutálnych popravách zajatých povstalcov, partizánov aj civilného obyvateľstva vo vápenke v Nemeckej 40-členou čatou POHG pod velením nadzbrojníka (nadporučíka) Vojtecha Horu a účasť 150-člennej 5. poľnej roty POHG pod vedením nadzbrojníka (nadporučíka) Jozefa Nemsilu na vraždení v Kremničke. Účasť POHG je potvrdená aj na trestných výpravách proti civilnému obyvateľstvu napríklad v obciach Smrečany, Plešivá a Magále.

Heimatschutz – nemecká domobrana na Slovensku vznikla 2. septembra 1944 na základe rozkazu veliteľa SS generála G. Bergera. Boli vydané povolávacie rozkazy pre všetkých príslušníkov nemeckej národnosti na Slovensku vo veku 16 až 50 rokov. Do Heimatschutz takto vstúpilo 8 000 mužov. Veliteľom domobrany sa stal F. Karmasin. Pôvodným cieľom bolo zabezpečiť ochranu nemeckých enkláv na Slovensku pred možnými útokmi povstalcov, napríklad na Spiši a Hornej Nitre. Heimatschutz bola nasadzovaná aj do protipovstaleckých akcií. Jej členovia sa zúčastňovali pri vypočúvaní a mučení zadržaných osôb ako tlmočníci. Zúčastnili sa aj na vraždení v Klakovskej doline a v ďalších obciach stredného Slovenska.

Na druhej strane niekoľko stoviek slovenských Nemcov sa s fašizmom nikdy nestotožnilo a bojovalo v SNP. V oblasti Medzeva bojoval 80 členný povstalecký partizánsky oddiel pod vedením Viliama Müllera. V oblasti Nemeckého (dnes Nitrianskeho) Pravna operoval 90-členný partizánsky oddiel pod velením Júliusa Elischera. Tento oddiel bojoval aj pri Strečne a pri Banskej Bystrici. V gelnicko-medzevskej oblasti viedol ďalší partizánsky oddiel Michal Schmotzer.

2 NAJVÄČŠIE REPRESÁLIE

POZNÁMKY

Tokajík

Tokajík sa nachádza v Ondavskej vrchovine v okrese Stropkov. V okolitých lesoch pôsobili partizánske jednotky Čapajev, Požarskij a Majorov, ktoré útočili na nemecké jednotky. Prvá hliadka partizánov prišla do obce už 8. júla 1944. Miestni obyvatelia im poskytovali potraviny, šatstvo a podávali informácie o pohybe nemeckých vojsk. Nervozita Nemcov sa stupňovala. Na pomoc SNP sa cez Karpaty prebýjali sovietske vojská s 1. československým armádnym zborom a boj proti partizánom sa Nemcom nedaril. V druhej polovici októbra 1944 partizáni v Tokajíku zneškodnili nemecké hliadky, ktoré strážili skupinu zajatých sovietskych vojakov a oslobodili 98 zajatcov. Nemci sa rozhodli dedinu vymazať z mapy a pomstiť sa na civilistoch.

Podľa záznamov v obecnej kronike dňa 18. novembra 1944 z lesa v smere od Mrázoviec prišli do Tokajíka štyria muži v civilnom odeve a navštívili dom Jána Kaňuka. Predstavili sa ako antifašisti, ktorí sa chcú pridať k partizánom. Dedinčan ich inštruoval, že partizánov nájdu, ak pôjdu do lesa smerom k Piskorovciam. Neboli to však antifašisti, ale agenti nemeckých bezpečnostných zložiek. Na druhý deň ráno Tokajík obklúčili nemecké oddiely pod velením oberfeldwebela (podporučika) Kumana. Rozišli sa po domoch a v záhrade pri miestnom gréckokatolíckom kostole zhromaždili všetkých mužov z obce. Ženám nariadili, aby mužom priniesli jedlo na tri dni a teplé oblečenie, pretože ich berú na opevňovacie práce v obci Brusnica.

Mužov potom pozdĺž potôčika Tokajec presunuli na lúku pod Pereliskom. Tu ich postavili do troch radov. Veliteľ trestnej jednotky im prečítal rozkaz, že na základe pomoci partizánom budú popravení. Následne Nemci spustili paľbu. Z 34 mužov sa popravu podarilo prežiť len dvom. Boli to 20-ročný Andrej Stropkovský a 43-ročný Michal Medvedz. Po odchode nemeckej jednotky sa prebrali z bezvedomia a odplazili sa do lesa, kde sa skrývali až do príchodu sovietskych vojakov.

Nemci následne v obci vyhlásili, že Tokajík evakuujú. Ženám a deťom nariadili, aby dedinu ihneď opustili. Rozišli sa preto k svojim príbuzným po obciach v okolí Stropkova a Prešova. Potom Nemci Tokajík vydrancovali, podpáli a rozborili. V obci úplne zhorelo 27 domov a 28 hospodárskych budov. Stáť zostali iba gréckokatolícky kostol a jeden dom.

Kremnička

Po dobytí Banskej Bystrice dňa 27. októbra 1944 a zatlačení Slovenského národného povstania do hôr začali nemecké okupačné sily zhromažďovať vo väznici Krajského súdu v Banskej Bystrici zajatých povstaleckých vojakov, partizánov a civilistov obvinených z podpory povstania. Na začiatku novembra bola banskobystrická väznica preplnená vysoko nad svoju kapacitu. Podľa Základnej knihy zaistencov sa počet väzňov v tom čase pohyboval už okolo dva a pol tisíc osôb. A neustále pribúdali noví. V jednej cele s rozmermi 10 x 5 metrov bolo umiestnených aj 150 väzňov, ich denná stravovacia jednotka bola tri dekgramy chleba a pol litra vody.

POZNÁMKY

Ako spôsob riešenia vydal veliteľ nemeckých bezpečnostných orgánov v Banskej Bystrici SS obersturmführer Kurt Deffner, spoločne so zástupcom slovenskej vlády v Banskej Bystrici Jánom Ďurčanským a veliteľom Hlinkovej gardy pre Pohronskú župu Vojtechom Košovským rozkaz na postupnú likvidáciu väzňov. Výkonom tejto akcie bola poverená špeciálna nemecká jednotka Einsatzkommando 14 pod priamym Deffnerovým velením a 5. rota POHG pod velením Jozefa Nemsilu, ktorú tvorilo asi 150 Slovákov pochádzajúcich z rôznych častí Slovenska.

Za miesto popráv bola vybraná malá oblasť južne od obce Kremnička, kde sa nachádzali protitankové zákopy vykopané počas povstania na obranu Banskej Bystrice.

K prvej masovej poprave tu došlo 5. novembra 1944. V skorých ranných hodinách bola oblasť v okolí Kremničky nacistickými silami uzavretá a miestnym civilistom bol vydaný zákaz vychádzania. Čiernymi autobusmi a nákladnými autami začali byť do Kremničky zväšané desiatky väzňov z banskobystrickej väznice. Obete boli najprv gardistami okradnuté o peniaze a cennosti a potom po cca 10-členných skupinách privádzané k okraju protitankových zákopov. Popravy uskutočňovali Nemci z Einsatzkomanda 14 a slovenskí príslušníci Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Priemerne zabili asi sto väzňov denne. Očití svedkovia uvádzajú, že väzňov prinútili klaknúť si čelom k zákopu a ranami do tyla ich vojaci a gardisti zavraždili.

Obrázok 2: Protitankové zákopy v okolí Kremničky

K druhej masovej poprave tu došlo 20. novembra 1944. K tretiemu, najväčšiemu masovému vraždeniu došlo 12. decembra 1944, kedy bolo naraz zavraždených asi 300 ľudí. K ďalším veľkým popravám došlo ešte 19. novembra 1944 (93 obetí) a 5. januára 1945 (109 obetí). Okrem Slovákov boli medzi popravenými aj zajatí príslušníci amerického spravodajského výsadku a zajatí francúzski partizáni, ktorí sa zapojili do SNP.

Neskôr, kvôli preplneniu zákopov mŕtvymi telami, boli masové popravy väzňov z Banskej Bystrice presunuté do vápennej pece v obci Nemecká. V menšom rozsahu sa v Kremničke však ďalej realizovali popravy, konkrétne 20. januára, 19. februára, 5. marca a naposledy 17. marca 1945, tesne pred oslobodením.

Po oslobodení bolo v masových hrobách nájdených celkovo 747 obetí. Najmladšia popravená osoba mala 8 týždňov. Mnohé ostatky vykazovali známky predchádzajúceho mučenia, napríklad vybité zuby, zlomený nos, preliačiny a pod. Uvedené patrí k najväčším zdokumentovaným vojnovým zločinom spáchaným na území Slovenska.

Nemecká

Začiatkom januára 1945 napadol sneh, pôda bola zamrznutá a protitankové zákopy pri Kremničke boli naplnené mŕtvolami až po vrch. Za nové miesto masových popráv predstavitelia nemeckej okupačnej moci a slovenskí fašisti vybrali pec na výrobu vápna v Ráztockej doline pri Nemeckej v okrese Brezno.

Do Ráztockej doliny vozili odsúdencov na nákladných autách, dvakrát denne po 40 ľudí. Vyzliekli ich donaha a nútili kráčať po drevenom mostíku priamo k otvoru vápennej pece. Nahí a šokovaní väzni si museli pred pecou kľaknúť na kolená. Potom nemecké oddiely a gardisti do nich strieľali zozadu. Mŕtvi aj zranení padali do vriacej zmesi vápna a asfaltu. Gardisti údajne do vriacej zmesi zhodili aj niekoľko živých ľudí. Pec každý deň čistili a popol sypali do Hrona. Staral sa o to kurič Vendelín Koleno. Okolie vápenky bolo obsypané šatami zabitých, ktoré si gardisti nevzali. Niekedy po otvorení autobusov začali niektorí väzni utekať a podarilo sa im vbehnúť do lesa. Tam ich naháňali príslušníci Pohotovostných oddielov Hlinkovej gardy. Pamätníci to opisujú ako obzvlášť stresujúce skúsenosti, keď *“ Slovák poľoval v lese na Slováka ako na zver”*.

Obrázok 3: Vápenná pec v Nemeckej

Vraždenie vo vápenke prebiehalo od 4. do 11. januára 1945. Keďže telá boli spaľované, presný počet obetí nie je známy. Na základe väzenských údajov sa najnovšie odhady pohybujú okolo počtu 900 až 960 ľudí. Vraždili príslušníci Einsatzkomanda

POZNÁMKY

14 pod velením šéfa banskobystričského oporného bodu EK 14 SS-Obersturmführera Kurta Herberta Deffnera a členovia POHG z Považskej Bystrice na čele s nadzbrojníkom Vojtechom Horom.

Kľak a Ostrý Grúň

Partizánov podporovali aj dve chudobné podhorské obce v pohorí Vtáčnik – Kľak a Ostrý Grúň v okrese Žarnovica. Dňa 18. januára 1945 sa skupinka partizánov v blízkosti Kľaku dostala do prestrelky s Nemcami. Obyvatelia blízkych obcí Píla a Veľké Pole boli nemeckej národnosti a poskytli nemeckým bezpečnostným zložkám informácie o napojení Kľaku a Ostrého Grúňa na partizánov. Okupanti sa preto rozhodli vypáliť obe obce a vyvraždiť ich obyvateľov. V skoré nedeľné ráno dňa 21. januára 1945 vtrhli do Kľaku príslušníci jednotky Edelweiss na čele s SS-Sturmbannführerom (majorom) Erwinom Thun von Hohensteinom a príslušníci Heimatschutzu z obcí Píla a Veľké Pole. Viacerých ľudí zastihli ešte v posteliach, odkiaľ ich vyťahovali a strieľali. Zároveň zapalovali domy. Veľa ľudí takto zhorelo vo svojich domoch zaživa. V Kľaku bolo zavraždených 84 obyvateľov. Vyvraždenie všetkých obyvateľov údajne zastavila intervencia miestneho katolíckeho kňaza, ktorý bol slovenským Nemcom u veliteľa vraždiaceho komanda.

Vraždenie civilistov sa uskutočňovalo aj v Ostrom Grúni. Časť jednotky Edelweiss spolu s oddielmi Heimatschutz najprv od lesov obkľúčila dedinu, aby z nej nikto nemohol uniknúť, zvyšok jednotky následne postupoval priamo do nej. Nemci začali v Ostrom Grúni prepadávať jeden dom za druhým a vyháňať z nich civilné obyvateľstvo, ktoré zhromažďovali na dvore miestneho obyvateľa Izidora Debnára. Ten patril spolu so svojou rodinou k prvým obetiam masakra, ktorý nasledoval. V dome u Debnárovcov, konkrétne v izbe, v kuchyni a na dvore nacisti povraždili celkovo 64 civilistov, vrátane 26 žien a 12 detí, pričom najmladšia obeť mala 14 mesiacov. Masaker prežilo deväť obyvateľov obce, vrátane 13-ročného syna Izidora Debnára Františka a 10-ročnej Anny Novákovej. Prežili len náhodou. Ich strelné zranenia neboli smrteľné. Po strelbe ich zakryli telá ďalších padajúcich obetí. Po vykonaní vražd dom s obeťami páchatelia podpálili.

Obrázok 4: František Debnár, ktorý prežil vraždenie v Ostrom Grúni vypovedá v procese s J. Tisom

Nasledujúci deň po masakroch sa Nemci rozhodli celú Kľakovskú dolinu uzavrieť. Obyvateľom doliny v nižšie položených dedinách Hradičovo, Prochoť a Župkov prikázali vysťahovať sa. Dňa 24. januára 1945 Nemci opäť vtrhli už do vyludnenej Kľakovskej doliny a všetky spomínané dediny vypálili. Vrátili sa aj do Ostrého Grúňa, kde vypálili zvyšných 112 obytných domov, ako aj všetky samoty a senníky ostávajúce v doline. Až do oslobodenia mali všetci civilní obyvatelia zakázaný vstup do celého údolia.

Súbežne s vraždením v Kľaku a Ostrom Grúni bola 21. februára 1945 do tla vypálená aj obec Pohronský Bukovec, kde predtým nemecké jednotky zajali povstaleckých generálov Jána Goliana a Rudolfa Viesta.

Vraždenie v oblasti tzv. partizánskej republiky

Tesne pred oslobodením oblasti došlo k masakrom v obciach Kalište (18. marca 1945) a Baláže (20. marca 1945) v okrese Banská Bystrica. Po prechode SNP na partizánsky spôsob boja sa v oblasti Nízkych Tatier vytvorila tzv. partizánska republika – teda oblasť kontrolovaná partizánmi. Odtiaľ ako zo svojej základne partizáni systematicky narúšali nemeckú vojenskú dopravu a podnikali nečakané útoky na posádky a nemecké oddiely v širokej oblasti. Narúšali železničnú vojenskú prepravu v smere Banská Bystrica – Diviaky a Banská Bystrica – Brezno. Podľa záznamov len od decembra 1944 do januára 1945 prerušili a poškodili železničnú trať z Banskej Bystrice do Brezna 22-krát. Trať Banská Bystrica – Diviaky partizáni prerušili 8-krát.

Zároveň partizáni robili systematické prepady nemeckých vojenských a zásobovacích kolón na cestných komunikáciách. Len v januári 1945 partizánske brigády *Smrť fašizmu!* a *Pomstiteľ* uskutočnili 16 útokov na nemecké pozície. Vytvorením zátarás a prepadmi narúšali prepravu cez priesmyky Malý a Veľký Šturec a na isté obdobie ju úplne zastavili. Prejazd cez Veľký Šturec partizáni blokovali najmä v období bojov o Liptovský Mikuláš vo februári až apríli 1945. Tým blokovali nemecké zásobovanie na trase Banská Bystrica – Ružomberok a napomáhali postupu sovietskych síl a československých jednotiek.

Nemecké oddiely sa preto usilovali nielen uvoľniť komunikáciu cez Veľký Šturec, ale postupne obsadiť všetky obce kontrolované partizánmi a spacifickovať celú partizánsku oblasť v tejto časti Nízkych Tatier, Veľkej Fatry a Starohorských vrchov. Niekoľko intenzívnych ozbrojených stretov sa odohralo vo februári 1945 prakticky v celej partizánskej oblasti. Táto intenzívna bojová činnosť mala za následok aj vyčerpanie partizánskych zásob streliva proviantu. Partizánske brigády čeliace neustálym nemeckým útokom už nedokázali dlhšie udržať oblasť pod kontrolou. Od 18. marca 1945 sa preto začali sťahovať do Podtatranskej kotliny, kde sa už nachádzali sovietske jednotky. So sovietskymi jednotkami sa spojili v okolí Bystrej.

Po odchode partizánov nemecké jednotky vtrhli do väčšiny osád predtým kontrolovaných partizánmi a kruto sa pomstili miestnemu obyvateľstvu za pomoc partizánom. V osadách Bully a Polianka zastrelili a upálili 30 ľudí. V Priehode vypálili 166 domov a prísluších stavieb.

POZNÁMKY

Obrázok 5: Obec Baláže po vypálení

Päť dní pred oslobodením obce sa kruté represálie odohrali predovšetkým v Kališti. Nadránom 18. marca 1945 nemecké komando prišlo cestičkou od Moštenice a z domov vyhánali rozospatých obyvateľov. Troch mužov, ktorí sa pokúsili o útek do lesa zastrelili. Zvyšok obyvateľov zhromaždili pred miestnou kaplnkou a zastrelili. Chorých nedovolili vyniesť von z domov a domy podpálili. Takto zaživa zhorelo deväť obyvateľov obce vo veku 14 až 90 rokov. V partizánskej zemľanke nad osadou zastrelili a upálili 12 partizánov. Zajali 19 zranených maďarských antifašistov, ktorých odviekli so sebou a neskôr zastrelili pri Moštenici. Poslednou obeťou ich vraždenia sa stal 45-ročný Jozef Vyšný, ktorého údajne prepíli stolárskou pílou.

3 OBCE POSTIHNUTÉ REPRESÁLIAMI

Na Slovensku represálie zasiahli veľký počet obcí. Najviac v podhorských oblastiach Banskej Bystrice, kde sa rozkladalo jadro tzv. partizánskej republiky. V uvedenom prehľade v každej z uvedených obcí boli jej občania popravení (či už všetci, alebo len niektorí), obec bola vypálená, alebo obec bola súčasne vypálená a jej obyvatelia boli popravení.

Východné Slovensko

- **Okres Svidník** – Tokajík, Brusnica, Jakušovce, Kolbovce, Korunková, Potočky, Solník, Turany nad Ondavou, Vojtovce.
- **Okres Vranov nad Topľou** – Ďapalovce, Giglovce, Girovce, Hanušovce, Hermanovce, Holčíkovce, Košarovce, Matiaška, Nižná Sitnica, Petrovce, Piskorovce, Prituľany, Rafajovce, Rohožník, Ruská Poruba, Veľká Domaša, Vyšná Sitnica, Závada.
- **Okres Trebišov** – Bačkov, Dargov, Kravany, Malé Ozorovce, Sečovce, Stanokovce, Trnávka, Veľké Ozorovce, Zemplínska Teplica.
- **Okres Michalovce** – Klokočov, Kusín, Michalovce - Biela Hora, Poruba pod Vihorlatom, Vinné.
- **Okres Bardejov** – Hažlín, Litvovská Huta.
- **Okres Prešov** – Zlatá Baňa.

- **Okres Poprad** – Lendak, Ľubica, Kežmarok.
- **Okres Spišská Nová Ves** – Henclová, Richnava.
- **Okres Košice** – popravy v meste Košice a na Soroške.
- **Okres Rožňava** – Čierna Lehota, Dobšiná, Muráň, Rakovnica, Soroška pri Rožňave.

Stredné Slovensko

- **Okres Dolný Kubín** – Bziny, Habovka - Zuberec, Hruštín, Oravský Biely Potok, Osádka - Leštiny, Trstená, Tvrdošín, Zázrivá.
- **Okres Liptovský Mikuláš** – Kvačany, Ľubela, Smrečany.
- **Okres Ružomberok** – Lúčky, Liptovská Osada, Likavka, Lisková, Liptovská Lužná, Ružomberok, Vlkolinec.
- **Okres Martin** – Blatnica, Folkušová, Lipovec, mesto Martin, Priekopa, Necpaly, Sklabina, Sklabinský Podzámok, Turček, Valča.
- **Okres Čadca** – Dunajov, Stará Bystrica, Vysoká nad Kysucou.
- **Okres Banská Bystrica** – Kremnička, Donovaly, Baláže, Braväcovo, Brezno, Čierny Balog, Bully, Polianka, Mistříky, Harmanec, Hiadel, Horná Mičiná, Hronec, Banská Bystrica – Strelnica, Banská Bystrica – Zvolenské Nemce, Kalište, Lom nad Rimavicou, Ľubietová, Medzibrod, Moštenica, Motyčky, Štubňa, Jergaly, Nemecká, Podkonice, Pohronský Bukovec, Poníky, Priechod, Sihla, Slovenská Ľupča, Staré Hory, Turecká, Richtárová, Telgárt, Strelníky.
- **Okres Zvolen** – Detva, Hriňová, Sliač, Budča, Hontianske Nemce, Kováčová, Krupina, Očová, Víglaš, mesto Zvolen.

Západné Slovensko

- **Okres Bratislava** – Bratislava – mesto.
- **Okres Topoľčany** – Bánovce nad Bebravou, Cimenná, Kšinná, Latkovce, Ľutov, Miezgovce, Nemečky, Omastiná, Partizánske (predtým Baťovany), Podhradie, Šipkov, Topoľčany, Uhrovec, Uhrovské Podhradie, Závada pod Čiernym vrchom, Zlatníky, Žitná.
- **Okres Galanta** – Sereď.
- **Okres Dunajská Streda** – Trhové Mýto-Topoľníky.
- **Okres Komárno** – Pribeta.
- **Okres Levice** – Slatina.
- **Okres Nitra** – Hostie, Čáb, Nitra, Skýcov, Topoľčianky, Zlaté Moravce.
- **Okres Nové Zámky** – Nové Zámky, Šurany.
- **Okres Senica** – Plavecký Mikuláš.
- **Okres Trnava** – Prašník – Pustá Ves
- **Okres Trenčín** – mesto Trenčín, Bzince pod Javorinou, Dolná Súča - Repáky, Drietoma, Nové Mesto nad Váhom

POZNÁMKY

4 ZÁVER

Fašistické represálie spôsobili hlbokú traumu v živote slovenskej spoločnosti. Znamenali obrovské ekonomické škody a osobné tragédie stoviek jednotlivcov, ktorí pri nich prišli o život a rovnako aj tých, ktorým sa represálie podarilo prežiť. Na Slovensku bolo umučených a zavraždených viac ako 5 000 ľudí, prevažne civilistov, ktorí boli po vojne exhumovaní v 211 hromadných hrobách. Viac ako 95 obcí, osád a samôt na Slovensku bolo vypálených. Zároveň v rokoch 1939 – 1945 fašistické orgány deportovali zo Slovenska viac než 80 000 ľudí do koncentračných táborov, kde z nich bolo takmer 70 000 fyzicky zlikvidovaných.

Represálie v očiach verejnosti hlboko zdiskreditovali fašistickú vládu na čele s Jozefom Tisom. Verejnosť obzvlášť pobúrilo Tisovo vyznamenávanie príslušníkov SS v Banskej Bystrici po potlačení Slovenského národného povstania. Represálie tiež ukázali pravú podstatu fašizmu. Ideológie, ktorá sa neváhala uchýliť k páchaniu vojnových zločinov proti svojim vlastným občanom na presadenie svojich vlastných záujmov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

HAJKO, J.: *Nezrelá republika. Slovensko v rokoch 1939-1945*. Bratislava : Slovart, 2009. 414 s. ISBN 978-80-8085-872-8.

HALAJ, D. [zost.]: *Fašistické represálie na Slovensku*. 2. dopl. a rozš. vyd. Bratislava : Vydavateľstvo Obzor, 1990. 176 s. ISBN 80-215-0063-8.

LACKO, M.: *Slovenské národné povstanie 1944*. 1. vyd. Bratislava : Slovart, 2008. 223 s. ISBN 978-80-8085-575-8.

PAUL, G. - MALLMANN, K. M. [zost.]: *Gestapo za druhé svetové války*. 1. vyd. Praha : Academia, 2010. 728 s. ISBN 978-80-200-1856-4.

PLEVZA, V. - VLADÁR, J. - ŽIŠKOVÁ-MOROŇOVÁ, K. [zost.]: *Dejiny Slovenského národného povstania 1944, 5. zväzok : Encyklopédia odboja SNP*. Bratislava : Nakladateľstvo Pravda, 1984. 653 s.

SOKOLOVIČ, P. [zost.]: *Život v Slovenskej republike. Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov IX*. 1. vyd. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2010. 446 s. ISBN 978-80-89335-37-4.

Svedectvá pravdy [online]. 2016 – 2017 [cit. 2017-02-16]. Dostupné na internete: <<http://www.pravda.sk/trendove-temy/svedectva-pravdy/>>.

TÉMY NA VEDENIE ZÁVEREČNEJ DISKUSIE

1. Charakterizujte protifašistické aktivity na Slovensku pred vypuknutím Slovenského národného povstania.
2. Popíšte zložky podieľajúce sa na fašistických vojnových zločinoch na území Slovenska.

3. Vysvetlite príčiny fašistických represálií voči civilnému obyvateľstvu.
4. Uvedte príklady najrozsiahlejších fašistických represálií na území Slovenska.
5. Charakterizujte podiel nemeckých okupačných jednotiek a slovenských fašistických zložiek na represáliách.

POZNÁMKY